

Revus

Journal for Constitutional Theory and Philosophy of
Law / Revija za ustavno teorijo in filozofijo prava

2 | 2004

Varstvo družbenih manjšin

Verske svoboščine in položaj verskih skupnosti v ustavnopravnem sistemu Združenih držav Amerike – problematika človekovih pravic

*Religious Liberties and Position of Religious Communities in the US
Constitutional System – a Human Rights Approach*

Rok Lampe

Electronic version

URL: <http://journals.openedition.org/revus/1546>

DOI: 10.4000/revus.1546

ISSN: 1855-7112

Publisher

Klub Revus

Printed version

Date of publication: 1 janvier 2004

Number of pages: 68-80

ISSN: 1581-7652

Electronic reference

Rok Lampe, « Verske svoboščine in položaj verskih skupnosti v ustavnopravnem sistemu Združenih držav Amerike – problematika človekovih pravic », *Revus* [Spletna izdaja], 2 | 2004, Datum spletne objave: 21 juin 2013, ogled: 15 septembre 2020. URL : <http://journals.openedition.org/revus/1546>

All rights reserved

VERSKÉ SVOBOŠČINE IN POLOŽAJ VERSKIH SKUPNOSTI V USTAVNOPRAVNEM SISTEMU ZDRUŽENIH DRŽAV AMERIKE - PROBLEMATIKA ČLOVEKOVIH PRAVIC

ROK LAMPE

1. Uvod

Ustavnopравни položaj verskih svoboščin v ZDA gre oceniti kot pregleden, celo kot »odličen multikulturalni in multireligiozni sistem«, ¹ torej kot transparentno pravno ureditev zagotavljanja verskih svoboščin. Samo »svobodo veroizpovedi« (*freedom of religion*) moramo tako primarno (tako v ameriškem kot v evropskem sistemu) tudi razumeti – kot človekovo pravico, ki je ustavnopravno zanjamčena. Pričujoči članek je namenjen prikazu modela severnoameriške pravne ureditve, ki se zaradi verske in narodnostne raznolikosti vsak dan srečuje s pravnimi vprašanji verskih svoboščin in položaja verskih skupnosti.²

¹ To je med drugimi poudaril tudi slovenski muftija, v intervjuju 21. 2. 2003, v oddaji Odmevi.

² Na samem začetku gre omeniti, da v sicer redki pravni literaturi s področja verskih svoboščin na Slovenskem to izjemno zanimivo in pomembno tematiko v pravu ZDA obravnava D. Čepar ml., v članku, objavljenem v temeljnem slovenskem delu pravne problematike razmerja verskih skupnosti in države: *Pravna ureditev razmerja med religijo in državo v ZDA, s poudarkom na javnih in zasebnih šolah*, str. 223–312; obj. v L. Šturm, *Cerkev in država*. Pravna ureditev razmerja med državo in cerkvijo, Nova revija, Ljubljana 2000.

2. Posameznik in njegove pravice v razmerju do države

Za boljše razumevanje položaja posameznika ter njegovih pravic znotraj državnega sistema je treba orisati osnovno idejo ustavnosti. Grobo rečeno so prav ZDA zibelka ustavnosti – konstitucionalizma. Njen temelj je znamenita *Deklaracija o neodvisnosti* (4. 7. 1776), spisana izpod peresa »očetov demokracije« – Johna Adamsa, Benjamina Franklina, Thomasa Jeffersona, Roberta R. Livingstona in Rogera Shermana. Tako Deklaracija o neodvisnosti kot *Ustava ZDA* iz leta 1789 temeljita na politični (in pravni) filozofiji evropskih razsvetljencev, primarno Johna Locka in njegovega temeljnega dela »*On Civil Government*« iz leta 1690. Osnovni koncept konstitucionalizma je »dogma« družbene pogodbe (*social contract*) oziroma »ustava«. Kot je znano, sama Ustava ZDA ne vsebuje t. i. kataloga človekovih pravic, saj primarno zagotavlja omejevanje državne oblasti s »*checks and balances*«. Katalog človekovih pravic je bil vanjo vključen pozneje, leta 1791, in z 10 amandmaji – Listino pravic (*Bill of Rights*).

Kakšno je, upoštevajoč obravnavano problematiko in severnoameriški duh ustavnosti, razmerje med državno oblastjo in človekovimi pravicami? Jefferson je v *Deklaraciji o neodvisnosti* zapisal (ta citat velja kot temelj obravnavanja človekovih pravic in svoboščin): »Mi (ljudje) štejemo za samoumevna naslednja dejstva (resnice – *truths*): da so vsi ljudje (ustvarjeni) enaki (pri analizi verskih svoboščin igra prav ta beseda »enaki«/»*equal*« – pravica do enakosti – pomembno vlogo) in da so obdarjeni z določenimi neodtujljivimi pravicami – med drugimi s pravico do življenja, do svobode in do iskanja sreče«³. Temeljna vloga oz. temeljno poslanstvo državne oblasti pa je zavarovati te pravice⁴. Prav »iskanje sreče« je bil tisti vodilni moto (seveda poleg preganjanja v Evropi), ki je gnal Evropejce v »ameriško divjino«, kjer bi bili svobodni in bi častili svojega boga (izvrševali svojo veroizpoved) po svoji veri in prepričanju. V sam prvi amandma, torej na čelo Listine pravic, so Američani povzdignili prav »svobodo veroizpovedi« (*freedom of religion*)⁵.

3. Svoboda veroizpovedi kot prva v katalogu človekovih pravic

Poleg garancije svobode veroizpovedi so bile kot temeljne človekove pravice v prvi amandma povzdignjene tudi svoboda govora, svoboda tiska, svoboda zdru-

³ »We hold these truths to be self-evident, that all men are create equal; that they are endowed by their Creator with certain inalienable rights; that among these, are life, liberty, and the pursuit of happiness«.

⁴ »That, to secure these rights, governments are instituted among men [...]«

⁵ (*Freedom of Religion, Speech, Press, Assembly and Petition*) »Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press, or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the Government for a redress of grievances«.

ževanja in pravica vlagati peticije. Te pravice, imenovane tudi »pes čuvaj demokracije« (*watch-dog of democracy*), so nujne za funkcioniranje demokratične družbe.⁶ V pravni teoriji človekovih pravic jih imenujemo »človekove pravice prve generacije« oz. svoboščine (*»freedoms from«*). Njihova temeljna značilnost je t. i. negativni status (*status negativus*), v izvrševanje katerih se državna oblast ne sme vmešavati oz. lahko posega vanje le minimalno, zagotavljajoč pri tem močnejše interese javnosti oz. drugih posameznikov. Te svoboščine varujejo posameznika pred »vsemogočno« državno oblastjo, odtod njihova iznačitev kot *»freedom from«*. Evolutivno pa so te »pravice prve generacije« z razvojem »pravic druge generacije« (socialne in ekonomske pravice) pridobile tudi aktivni status – *»right to«*. Državna oblast se tako ne samo mora vzdržati vmešavanja v njihovo izvrševanje, temveč mora tudi zagotoviti razmere, v katerih lahko posameznik te pravice izvršuje, zato *»freedom to«* (svoboda do izvrševanja...).

Strnjene karakteristike pravic prvega amandmaja ustrezajo tudi pravici do veroizpovedi (oz. njenim sinonimom: svobodi veroizpovedi, verski svobodi, verskim svoboščinam; *freedom of religion, religious freedoms*). Zakaj je prav veroizpoved primarno povzdignjena kot ustavna garancija – svoboščina? Odgovor je mogoče najti predvsem v razlogih kolonizacije ozemlja današnje ZDA. Primarno so ljudi gnali ekonomski razlogi in beg pred verskim preganjanjem v evropskih državah⁷.

4. Vloga države pri zagotavljanju veroizpovedi

Ustava ZDA zagotavlja verske svoboščine (v I. amandmaju Listine pravic) z dvema klavzulama: »prepoved zakonodaje v zvezi z ustanavljanjem vere (religije)« (z dikcijo: *»Kongres ne bo sprejel nobenega zakona, ki bi se nanašal na ustanovitev kakšne vere«*⁸) in »prepoved zakonodaje v zvezi s prepovedjo izvrševanja vere« (z dikcijo: *»Kongres ne bo sprejel nobenega zakona, ki bi prepovedoval svobodno izvajanje veroizpovedi«*⁹). »Beseda Kongres pomeni v duhu 14. amandmaja tako zveznega kot državnega zakonodajalca«. Prvo klavzulo imenuje teorija »ustanovitvena klavzula« (*Establishment clause*), drugo pa

⁶ Prim. Teršek A., *Svoboda vere, govora in tiska*, Dignitas, št. 5, Ljubljana, 2000, str. 109 in nasl.

⁷ Tako Vrhovno sodišče ZDA v zadevi *Everson v. Board of Education*, 330 U.S. 1 (1947), citirano po D. E. Lively, P. A. Haddon, D. E. Roberts, R. L. Weaver, *Constitutional Law, Cases, History, and Dialogues*, Anderson Publ., Cincinnati 1996, str. 1021.

⁸ »Congress shall make no law respecting an establishment of religion [...]«

⁹ »Congress shall make no law (respecting an establishment of religion), or prohibiting the free exercise thereof; [...]«

»klavzula svobodnega izvrševanja« (*Free exercise clause*)¹⁰. Glavna ideja zagotavljanja verskih svoboščin tako prek »ustanovitvene klavzule« kot »klavzule svobodnega izvrševanja« je razmejitev državne oblasti proti veroizpovedi¹¹. Torej gradnja (kot imenuje Thomas Jefferson) »zidu« med državno oblastjo in veroizpovedjo.

Zakaj sta bili kot garanciji verskih svoboščin vneseni dve klavzuli? Prva klavzula je bila predvidena kot garant, da noben zakonodajalec ne bo (z zakonom) privilegiral, torej dodelil političnih in vladajočih privilegijev nobeni veri, kot je bilo to zakoreninjeno v Angliji z anglikansko cerkvijo. Tudi klavzulo svobodnega izvrševanja veroizpovedi gre povezati z angleško dediščino. Očetje Listine pravic so z vključitvijo te garancije (*»Kongres ne bo sprejel nobenega zakona, ki bi prepovedoval veroizpoved«*) hoteli preprečiti pregon drugih veroizpovedi. Seveda pa ne smemo zanemariti, da je ameriška družba dejansko temeljila na protestantizmu, ki je bil tako v sekularnem svetu nenehno prisoten.

Prav tako je treba na tem mestu poudariti, da ima uradni imidž ameriške »multinacionalne in multiverske kulture« – utemeljene na načelih svobode, tolerance, varovanja človekovih pravic in svoboščin, tudi verskih svoboščin – seveda tudi svojo temno (neuradno) plat. Ni treba omenjati genocida nad staroselci, preganjanja določenih verskih manjšin že od začetka kolonizacije (tipični primer so npr. kvekeri), antisemitizma do zakonskih prepovedi staroselskega poganstva še leta 1934 in zatiranja verstev prebivalstva afriškega izvora, ki je svoje temeljne verske elemente (ples itd.) vpeljalo v verski »mainstream«, suženjstva in današnje realne netolerance do nekaterih veroizpovedi (predvsem do islama).

T. i. »*de facto Protestant Establishment*« je bil močno prisoten tudi v javnem šolskem sistemu. Tudi nekateri državni prazniki – božič, velika noč, celo dan zahvalnosti imajo tovrstne temelje. Državni zakoni so v času zgodovine ZDA nenehno preganjali bogokletnost, vraževerje in celo ateizem. Še več, protestantska elita je prek državnih zakonov prepovedovala konec 19. in v začetku 20. stoletja učenje Darwinove evolucijske teorije iz knjige »*O izvoru vrst*« v javnih šolah¹². Evolucija je torej tudi institucionalno postala tabu. Vendar je Vrhovno

¹⁰ Klavzuli sta posledica različnih pojmovanj veroizpovedi tedanjega časa ter različnih pogledov na dikcijo I. amandmaja. Več o tem A. Adams, C. Emmerich, *A Nation Dedicated to Religious Liberty: The Constitutional Heritage of the Religion Clauses*, University of Philadelphia Press, Philadelphia 1990.

¹¹ To načelo izvira iz evolucije odločb Vrhovnega sodišča ZDA ter je zasidrano tudi v novejšem predsedanu *Wallace v. Jaffree*, 472 U.S. 38 iz leta 1985.

¹² Več o zgodovinskem pogledu ameriške družbe konec 19. in 20. stoletja glede tovrstnih vprašanj, J. E. Nowak, R. D. Rotunda, *Constitutional Law*, Hornbook Series, West Publ. St. Paul, 1991, str. 1157 in nasl.

sodišče ZDA leta 1968 odločilo, da so tovrstni zakoni neustavni, ker kršijo I. amandma (in sicer njegovo »ustanovitveno klavzulo«)¹³. V 60. letih je bil zaradi množičnega gibanja za človekove in državljske pravice (*civil rights*) sprejet tudi zakon o državljskih pravicah (*Civil Rights Act*, 1964), ki je institucionaliziral prepoved diskriminacije, segregacije na temelju rase, vere, izvora itd. na področju šolstva, bivanja in zaposlovanja (VII. poglavje). Zakon o državljskih pravicah zahteva, da delodajalec »razumno poskusi« (*reasonable attempts*) ugoditi posameznikovi »veroizpovedi in izvrševanju te«, razen če ne pomeni »neprimerne muke za podjetje« (*undue hardship on the conduct of the employers' business*). Na področju zaposlovanja je formirana posebna komisija (*Equal Employment Opportunity Commission*), ki sprejema pritožbe zaradi verske diskriminacije.

Kako torej pojmovati »*freedom of religion*« v ameriškem ustavnopravnem sistemu? Eno izmed najbolj avtoritativnih del ameriške pravne literature definira »versko svobodo (verske svoboščine, pravico do veroizpovedi, pravico do religije/veroizpovedi) kot svobodo posameznika verovati in izvrševati svoje verovanje.¹⁴ Definicija zajema torej svobodo verovanja in svobodo delovanja (izvrševanja – *freedom to act*). Prva svoboščina je absolutne narave – država se vanjo ne sme vmešavati, medtem ko je svoboščina prakticiranja omejena – državna oblast se vanjo lahko vmešava z regulacijo in omejevanjem. Teorija opozarja, da lahko državna oblast slednjo svoboščino omejuje pred samim izvrševanjem ter tudi preprečuje verski skupnosti izvajati njeno avtoriteto prek države.

Funkcija obeh ustavnih klavzul (ustanovitvene klavzule in klavzule svobodnega izvrševanja) garancije verskih svoboščin v I. amandmaju je, kot je to zapisalo Vrhovno sodišče¹⁵, da ne sme državna oblast niti jamčiti niti siliti veroizpovedi (*religious practice*), da ne preferira med različnimi verami/religijami (verovanji, verskimi skupnostmi, sektami), prav tako ne med verstvi in neverstvom ter da deluje ne glede na versko prepričanje. Prav tako ne sme državna oblast nastopati kot arbiter v medverskih sporih. Veroizpoved mora biti torej popolnoma ločena od državne oblasti. Nobena religija ne sme kontrolirati javnih služb in aktov državne oblasti nasploh. To načelo je vneseno v sam tekst

¹³ *Epperson v. Arkansas*, 393 U.S. 97. Zaradi razveljavitve teh zakonov kot neustavnih so nekatere države z zakonodajo zahtevale, da se mora isto časovno obdobje, ki se porabi za poučevanje »evolucijske teorije«, nameniti tudi poučevanju »kreativnosti«. Vrhovno sodišče je tudi tovrstne zakone spoznalo za neustavne leta 1987, saj niso ustrezali t. i. »testu Lemon«, v odločbi *Edwards v. Aguillard*, 482 U.S. 578.

¹⁴ »Freedom to individually believe and to practice or exercise one's belief«, *Black's Law Dictionary*, 6. izdaja, West Publ., St. Paul 1990, str. 664.

¹⁵ *Primer Abington School District v. Schempp*, 374 U.S. 203.

Ustave – VI. člen – po katerem ne sme biti zahtevan noben »test« veroizpovedi za pridobitev katerekoli javne službe¹⁶.

4.1. Verske svoboščine in »ustanovitvena klavzula«¹⁷

Kot omenjeno, ameriška ustava zagotavlja verske svoboščine s prepovedjo zakonodaje v zvezi z ustanavljanjem vere (t. i. ustanovitvena klavzula). Bistvo te oblike zagotovitve svoboščine je, da je državna oblast popolnoma nevtralna do veroizpovedi. Država ne sme nobene veroizpovedi niti preferirati (»to endorse«) niti podpirati (»to support«)¹⁸. Kako je to v konkretnem primeru mogoče ugotoviti? Vrhovno sodišče je skozi precedenčno pravno prakso izoblikovalo poseben test, ki ga je kot takega prvič uporabilo v primeru *Lemon v. Kurtzman*¹⁹ leta 1971.

Pred odločitvijo v zadevi *Lemon*, prav tako pa tudi po njej, ima pravna praksa Vrhovnega sodišča ZDA največ sodne prakse na področju kršitve »ustanovitvene klavzule« zaradi vpletanja veroizpovedi v šolski sistem. Teorija vidi v tem pojavu dva vzroka. Prvi vzrok je nedvomno sistem javnih šol, ki so pod nadzorom države. Država v javnih šolah ne sme nikakor preferirati, vzpodbujati ali celo ustanavljati kakršnekoli veroizpovedi. Drugi razlog pa je tudi praktične narave. Zasebne šole v ZDA so v glavnem v okviru določenih verskih skupnosti. Država tovrstnih šol ne sme podpirati, saj bi s tem preferirala določeno versko skupnost.

Transparentni primer pritožbe na vrhovno sodišče zaradi kršitve ustanovitvene klavzule je primer »*Everson v. Board of Education*²⁰« iz leta 1947. Šlo je za vprašanje, ali lahko država financira avtobusni prevoz tudi otrokom, ki obiskujejo župnijske šole (*parochial schools*), torej nejavne šole. Za občana Archa Eversona je bilo to vprašanje tako pomembno, da je vodil postopek do Vrhovnega sodišča, saj je menil, da država s financiranjem avtobusnega prevoza za učence župnijskih šol krši verske svoboščine drugih prek ustanovitvene klavzule. Vrhovno sodišče je v odločbi natančno analiziralo pomen verskih

¹⁶ Section 3, Art. VI (Oath of Office) [...] shall be bound by Oath of Affirmation, to support this Constitution; but no religious Test shall ever be required as a Qualification to any Office or public Trust under the United States.«

¹⁷ Čeprav je svobodo veroizpovedi treba razumeti kot enoten pojem, se v pravni teoriji zaradi omenjenih dveh klavzul problematika obravnava v dveh različnih vidikih.

¹⁸ S. L. Emanuel, J. Senderowitz, *Constitutional Law*, 15th ed., New York 1997, str. 681.

¹⁹ *Lemon v. Kurtzman*, 403 U.S. 602.

²⁰ 330 U.S. 1.

svoboščin in razmerje med vero in državo²¹. Vrhovni sodnik Hugo Black je v odločbi VS zapisal, da »prvi amandma zagotavlja, da je državna oblast nevtralna v razmerju do skupin vernikov in nevernikov, prav tako pa ne zahteva, da je državna oblast njihov nasprotnik (tekmeč). Državna oblast ne sme služiti niti za podporo veri niti za nasprotovanje veri.« V konkretnem primeru je sodišče menilo, da država New Jersey ni financirala župnijske šole in je prav tako ni podpirala s tem, ko je financirala tudi avtobusni prevoz njenih učencev. Zakonodaja, na podlagi katere je financiranje temeljilo, je vzpostavljala splošni program, s katerim je zagotavljala otrokom in staršem, ne glede na njihovo versko prepričanje in šolanje, varen prevoz do šol. Vrhovno sodišče je menilo, da država s tem zakonom nikakor ni podrla »zidu med državo in cerkvijo«.

V odločbi »*Lemon v. Kurtzman*«, temeljnem presedanu, v katerem je bil izoblikovan test, ali akt državne oblasti krši ustanovitveno klavzulo I. amandmaja, se je Vrhovno sodišče ukvarjalo z ustavnostjo zakona zvezne države Rhode Island o plačah (*Rhode Island Salary Supplement Act* iz leta 1969) in zakona zvezne države Pensilvanija o nejavnih osnovnih šolah in srednjih šolah (*Non Public Elementary and Secondary Education Act* iz leta 1968). Zakona sta namreč predvidela neposredno financiranje plač učiteljem sekularnih predmetov v župnijskih (parochial) in drugih nejavnih šolah. V odločbi je Vrhovno sodišče izoblikovalo merila (zaradi tega precedenčnega primera je test imenovan »*test Lemon*«), ki jih mora izpolnjevati akt državne oblasti, da ne krši svobode veroizpovedi. Akt državne oblasti mora: 1. biti sekularnega (laičnega, posvetnega) pomena; 2. primarni učinek tega akta ne sme niti preferirati (*to advance*) niti zavirati (*to inhibit*) veroizpovedi; 3. ne sme gojiti »čezmerne (pretirane, nenavadne) vpletenosti vlade« (*»excessive government entanglement«*) v veroizpoved. Torej le, če akt državne oblasti izpolnjuje zahteve omenjenega testa, ne krši posameznikove svobode do veroizpovedi.

Test je Vrhovni sodnik Burger pojmoval kot »*cumulative criteria developed by the Court over many years*«. Test je torej rezultat daljše evolucije odločb Vrhovnega sodišča. Že leta 1963 je Vrhovno sodišče izpostavilo *nujnost sekularnega zakonodajnega namena* akta državne oblasti²². Zahtevo, da akt državne oblasti ne sme preferirati ne zavirati religije, pa je Vrhovno sodišče poudarilo leta 1968 v primeru *Board of Education v. Allen*. V primeru »*Lemon*«

²¹ Sama odločba večkrat predstavlja temeljni »učbenik« omenjenih vprašanj. Vrhovni sodnik Hugo Black, ki je zapisal večinsko mnenje, je poudaril, da so prvotni naseljenci ZDA iz Evrope menili, da je način kako najbolj učinkovito vzpostaviti verske svoboščine v določeni družbi ta, v katerem oblast nima moči obdavčevati, vzdrževati, podpirati ali na kakšen drugi način pomagati katerikoli verski skupnosti.

²² *Abington School Distric v. Schempp*, 374 U.S. 203.

je sodišče razveljavilo omenjena zakona, ker nista ustrezala testu (*testu Lemon*) ter sta s tem kršila ustanovitveno klavzulo I. amandmaja in s tem verske svoboščine. Sodišče je opozorilo na pomisleke, da bi lahko učitelji predmetov v nejavnih šolah v učni proces vpletili vero in moralo določene religije, kar bi lahko pripeljalo do prepletanja države in vere. Vrhovni sodnik Burger je kot analogijo uporabil idejo Jeffersona, da je prvi amandma stena med vero in državo, ter dodal, da je prvi amandma »nejasna, nerazločna in spremenljiva pregrada, ki je odvisna od vseh okoliščin posameznega primera«.

Vendar pa je pomoč nejavni šoli lahko tudi nefinančna in ni njuno povezana le s šolstvom. Kršitev verskih svoboščin prek ustanovitvene klavzule je podana tudi z odobravanjem/potrjevanjem (oz. v angleškem jeziku »*endorsement*«) določene vere. Vsi npr. vemo, da je v večini zahodnih držav nedelja dela prost dan na podlagi zakona. Vendar je za druge veroizpovedi lahko dela prost dan npr. petek ali sobota. Nedelja je vsesplošno znan dela prost dan za krščansko veroizpoved. Ali je zakon, po katerem je nedelja prost dan, lahko neustaven, ker krši verske svoboščine preko ustanovitvene klavzule? Sodišče je leta 1961 odločalo glede tega vprašanja v primeru *McGowan v. Maryland*²³ in menilo, da gre za naključje, da se nedelja kot dela prost dan ujema z dela prostim dnevom določene veroizpovedi. Zakoni, ki določajo nedeljo kot dela prost dan, so po mnenju VS v skladu z ustavo in ne kršijo ustavno zajamčene svobode veroizpovedi. Gre za uniformiran dan počitka s čisto posvetnim sekularnim namenom. Po drugi strani pa je Vrhovno sodišče leta 1985²⁴ menilo, da državni zakon, ki bi omogočal delavcem dela prost dan v soboto (*sabbath*), krši ustanovitveno klavzulo (in z njo verske svoboščine) zato, ker bi s takšnim zakonom država efektivno preferirala (*to advance*) določeno veroizpoved. Podobno se je izpostavil tudi problem verskih praznikov, natančneje državnih verskih praznikov, kot je božič. Leta 1989 se je bila bitka pred Vrhovnim sodiščem glede tega vprašanja. Sodišče je menilo, da božič nedvomno izvira iz verskega praznika. Vendar ima po mnenju VS božič danes popolnoma sekularen pomen – je družinski praznik, čas obdarjevanja itd. To velja tudi za simbole, kot je npr. božiček (ki je že pravi "maneken za koka kolo"). Njegov voz, darila itd. po mnenju VS ne preferirajo krščanstva. Po drugi strani pa je sodišče poudarilo, da pomeni »preferiranje« (*endorsement*) določene vere dovolitev uprizarjanja scene rojstva (*nativity scene*) tega dne na javnem prostoru.

²³ 366 U.S. 420.

²⁴ *Estate of Thornton v. Caldor, Inc.* 472 U.S. 703.

4.2. Verske svoboščine in »klavzula svobodnega izvrševanja«

Še transparentnejše varstvo verskih svoboščin zagotavlja Ustava ZDA preko t. i. »klavzule svobodnega izvrševanja« (*free exercise clause*). Kongres tako ne sme sprejeti nobenega zakona, ki bi prepovedoval veroizpoved. Določba »svobodno izvrševanje veroizpovedi je lahko v očitni kontradikciji z državnimi zakoni«, je premisa, ki jo moramo pri nadaljnjem obravnavanju vzeti v zakup. Temeljni konflikt med obema naravama pravil je ta, da v določenih situacijah ene zapovedujejo, sočasno pa druge prepovedujejo in nasprotno. Določeno dejanje je npr. določeno z državnim pravilom (zakonom, podzakonskim aktom, torej splošnim aktom, prav tako pa tudi s konkretnim aktom), vendar ga verska zapoved prepoveduje. Postavi se vprašanje, kateri normi dati prednost.

V celotnem spektru veroizpovedi v ZDA je na posebnem mestu tudi mormonska cerkev (*The Church of Jesus Christ of the Later Day Saints*). Ta veroizpoved je omogočala tudi poligamijo, ki pa je bila seveda prepovedana z državnimi zakoni. Tedanji predsednik Grant je s pravo vojaško kampanjo v 70-tih letih 19. stoletja hotel izkoreniniti mormonsko poligamijo na podlagi zveznega zakona, ki je poligamijo izrecno prepovedoval. Vodstvo mormonske cerkve je zadolžilo Georgea Reynoldsa, drugače tajnika samega Brigham Younga, da pripravi test ustavnosti tega zveznega zakona. Končna instanca je bila pritožba na Vrhovno sodišče ZDA²⁵. Pritožnik je zatrjeval, da I. amandma zagotavlja verske svoboščine in da je poligamija del izvrševanja te veroizpovedi²⁶. Sodišče je bilo v odločitvi enotno (devet proti nič) ter je še posebej omenilo »zid med državo in veroizpovedjo«. Posameznik je lahko kaznovan zaradi kaznivega dejanja, inkriminiranega z zvezno zakonodajo, ne glede na svojo vero. Izvrševanje veroizpovedi, ki ogroža javni red, javno varnost (na splošno javne interese), ne spada pod ustavno garancijo verskih svoboščin.

Enak konflikt med veroizpovedjo in državnimi zakoni, torej klasični konflikt interesov, je bil dan tudi približno sto let pozneje v zloglasnem primeru Vrhovnega sodišča *Wisconsin v. Yoder*²⁷. Zvezna država Wisconsin je sprejela zakon o obveznem šolanju do 10. razreda (*10 grades*). Verske skupnosti amišev po drugi strani zahtevajo na podlagi svoje veroizpovedi osnovno šolanje le 8 razredov (*8 grades*). Epilog Vrhovnega sodišča je bil naslednji: zakon o obveznem šolanju države Wisconsin je bil protiustaven, ker je kršil klavzulo svobodnega izvrševanja veroizpovedi staršev, torej verske svoboščine in s tem I.

²⁵ *Reynolds v. United States*, 98 U.S. 145 iz leta 1879.

²⁶ Alternativno je pritožnik poudaril, da poligamija ni bigamija (!) (op. R. L) in da je v skladu s t. i. »mainstreamom« ameriških vrednot, kot sta družina, duhovna vzgoja, in tako ne ogroža javnega miru.

²⁷ 406 U.S. 205 iz leta 1972.

amandma Ustave ZDA. Zakon je namreč kršil verske pravice staršev otrok, ki bi se morali šolati tudi po 8. razredu. Pritožnik – amiška skupnost – je zatrjevala, da bi ta zakon načel, če ne celo uničil njihovo veroizpoved. Poudarjali so tradicijo samozadostne skupnosti, poseben način življenja in nujnost tega načina življenja za ohranitev sekte. Pritožnik je uspel v zelo težkem standardu dokazovanja, da njihova pravila šolanja ne kršijo državnega zakona in da izostanek iz nadaljnjih dveh let šolanja ne more imeti takšnih psihofizičnih posledic na otroku, da ne bi mogel postati samopodpirajoč in produktiven državljan. Vrhovni sodnik Douglas je dal nasprotno, negativno mnenje. Menil je, da je Sodišče upoštevalo izključno interes staršev po izvrševanju veroizpovedi ter interes države, otroci pa so bili iz tehtanja interesov izvzeti. Otroci bi morali imeti možnost izraziti svoje mnenje glede nadaljnjega šolanja in s tem tudi glede emancipacije od amiške veroizpovedi in skupnosti.

Kar zadeva poročje šolstva vsi poznamo, če ne drugače, iz »patriotskih« ameriških filmov prisego zastavi (*Pledge of Allegiance*). Ali zapoved takih »posvetnih dejanj« lahko krši posameznikove verske svoboščine prek klavzule svobodnega izvrševanja? V praksi je seveda prišlo do primerov, ko so otroci nasprotovali salutiranju in prisegi zastavi v šoli.²⁸ Leta 1940 je v odločbi *Minersville School District v. Gobitis*²⁹ odločilo, da je lahko Jehovova priča (ustavnopravno upravičeno) izključena iz javne šole, če zavrne salutiranje zastavi, ki se izvršuje vsak dan v šoli. Takšna zahteva torej ni kršila I. amandmaja. Leta 1943, torej na vrhuncu 2. svetovne vojne, pa je pravosodno ministrstvo prejelo v enem samem tednu več sto pritožb zaradi pretepanja in napadov na Jehovove priče v šolah. Pritožnik (Gobitis) je »testiral ustavnost« zakona o salutiranju države West Virginia³⁰. Vrhovno sodišče ZDA je svojo tri leta staro odločitev korenito spremenilo, vendar svoje odločitve ni utemeljilo le z versko svobodo iz I. amandmaja, temveč tudi s svobodo govora (prav tako iz I. amandmaja). Sodišče je v sodbi zapisalo, da je salutiranje zastavi (*Pledge of Allegiance*) oblika govora. Državna oblast pa ne more prisiliti državljana, da izrazi svoje prepričanje, s kršitvijo njegove svobode govora. Ne glede na to, ali je bila zavrnitev salutiranja zastavi verske narave ali ne, je to svobodo (zavrniti salutiranje iz tega ali drugega razloga) po prepričanju VS treba spoštovati. V seriji odločb je Vrhovno sodišče štelo tudi uradno molitev pri pouku kot neustavno³¹.

²⁸ O tem problemu glej tudi Teršek A., *Svoboda vere, govora in tiska*, Dignitas, št. 5, Ljubljana 2000, str. 109 in nasl.

²⁹ 310 U.S. 586.

³⁰ *West Virginia State Board of Education v. Barnette*, 319 U.S. 624.

³¹ S. L. Emanuel, J. Senderowitz, *Constitutional Law*, op. cit, str. 681.

Leta 1948 pa je Vrhovno sodišče odločilo, da je poučevanje veroizpovedi v javnih šolah prepovedano, tudi če učitelji prihajajo od zunaj³². Javne šole načeloma lahko dajo svoje prostore javnosti, ki jih uporablja kot t. i. javni forum. Vendar gre pri tem za uresničevanje druge svoboščine – svobode govora, zato lahko tudi verske skupine uporabljajo tovrstne javne prostore. V odločbi *School District of Grand Rapids v. Ball*³³ se je Vrhovno sodišče ukvarjalo s situacijo, ko so bili učenci nejavne šole poučevani s popravnim programom v javnih šolah na javne stroške, po drugi strani pa so bili javne šolske programe javni učitelji izvajali v cerkvenih učilnicah. Vrhovno sodišče je skrbelo, da bi učitelji pomotoma zašli v učenje določene vere in da bi tovrstni programi lahko pomenili simbolično vez med vlado in vero (*«crucial symbolic link between government and religion»*) v očeh mladine. Prav tako je bilo sodišče zaskrbljeno, da bi tovrstni programi predstavljali »primarno religiozno misijo«.

Kako daleč segajo verske svoboščine proti aktom državne oblasti, prikazuje tudi naslednja dva primera. V prvem je Jehovova priča testirala ustavnost zakona države Oregon, po katerem je na avtomobilski registrski tablici pisalo: *«Live Free or Die»* (*«Živi svoboden ali umri»*), češ da nasprotuje njihovim verskim prepričanjem. Sodišče je menilo, da posameznik ne sme biti prisiljen širiti ideoloških sporočil na svoji zasebni lastnini³⁴. Vrhovno sodišče je kot kršitev verskih svoboščin klavzule svobodnega izražanja štelo zavrnitev podpore za brezposelne, ker je Jehovova priča prostovoljno dala odpoved, saj je bila premeščena na drugo delovno mesto. Tam pa bi bila morala izdelovati orožje, kar je v nasprotju z njenim verskim prepričanjem³⁵.

Z odpustom z delovnega mesta zaradi »izvrševanja veroizpovedi« se je Vrhovno sodišče ukvarjalo tudi leta 1990, v skrajno zanimivem in v marsikaterem pogledu precedenčnem primeru³⁶. Država Oregon je namreč zavrnila socialno podporo zaradi brezposelnosti dvema staroselskima Američanom (*native Americans*), ker sta bila odpuščena zaradi kajenja pejotla. Pritožnika sta ves čas trdila, da je kajenje pejotla poseben religiozni ritual njunega plemena in da pomeni svobodno izvrševanje veroizpovedi. Pejotl je bil seveda na seznamu prepovedanih drog te zvezne države, posest itd. te droge pa inkriminirana kot kaznivo dejanje. Pritožnika sta tožila državo za izplačilo podpore, ta pa je to zavračala zaradi odpusta na temelju prepovedanega dejanja na delovnem mestu

³² *Illinois ex rel. McCollum v. Board of Education*, 333 U.S. 203.

³³ 473 U.S. 373.

³⁴ *Wooley v. Maynard*, iz leta 1977.

³⁵ *Thomas v. Review Board of the Indiana Employment Security Division*, iz leta 1981.

³⁶ *Oregon Employment Division v. Smith*, 494 U.S. 872.

(»work-relate misconduct«), zaradi česar odpuščenim delavcem ne gre socialna pomoč. Vrhovno sodišče je poudarilo, da »klavzula svobodnega izvrševanja« zahteva prepoved zakonodaje, ki bi namenoma škodila veroizpovedi, ne pa zgolj slučajno. Tako je seveda Vrhovno sodišče dalo prednost državnim zakonom (kazenski zakonodaji) v razmerju do svobodnega izvrševanja veroizpovedi.

Vrhovno sodišče je do predsedana *Smith* kontinuirano odločalo, da se državna oblast ne sme vmešavati v izvrševanje veroizpovedi, razen če je bila k temu prisiljena (»to have compelling need«). Ta standard je bil s sodbo v primeru *Smith* spremenjen. Sodišče je namreč z zavrnitvijo pritožbe nakazalo, da je državna oblast morala imeti »razumno podlago« (»reasonable basis«) za omejevanje izvrševanja veroizpovedi. To pojmovanje Vrhovnega sodišča je javnost razumela kot preohlapni razlog, na podlagi katerega se državna oblast lahko vmešava v izvrševanje veroizpovedi, tudi kot izraz mnjenja, da so verske svoboščine v ZDA ogrožene. Sledila je obširna kampanja, v kateri je sodelovalo veliko verskih skupnosti ter gibanj za državljanske pravice. To gibanje je tudi predstavilo Kongresu načrt novega zakona o verskih svoboščinah, ki bi derogiral precedenčno odločbo »tihega zakonodajalca«. Skupni imenovalec nasprotovanja med samimi verskimi skupnostmi je bila ideja obnovitve standarda »compelling interest« oz. »compelling need«, ki mu je morala državna oblast slediti pri vmešavanju v izvrševanje veroizpovedi. Kongres je sledil predlogom iz peticije ter sprejel »Religious Freedom Restoration Act«. Temeljna značilnost zakona je, da je ponovno vpeljal klavzulo oz. standard »compelling interest«. Le v primeru »prevladujočega interesa« lahko državna oblast prisili posameznika v dejanja, ki so v nasprotju z njegovo veroizpovedjo.

5. Zaključne misli

Danes živi v ZDA prek 255 milijonov ljudi. Uradne statistike³⁷ kažejo, da se je od približno sto večjih religioznih struj in okoli tisoč manjših velika večina struj izrekla za kristjane, od katerih je spet večina protestantov, približno 25 odstotkov pa je evangeličanov. Okoli dva odstotka prebivalstva je židov, manjši odstotek pa muslimanov, hindujcev, budistov in drugih verstev in sekt. Zanimiv je podatek, da v ZDA etnični izvor ni nujno povezan z veroizpovedjo posameznika. Tako naj bi bil poldrugi milijon Američanov arabskega izvora, od tega pa je le pol milijona muslimanov. Podobno je mogoče zaznati pri staroselskih Američanih (*Native Americans*). Le 0,8 odstotka celotnega prebivalstva ZDA je staroselcev, od tega jih le 47.000 zatrjuje, da pripadajo staroselskim

³⁷ K. Boyle, J. Sheeen, *Freedom of Religion and Belief, A World Report*, Routledge, London 1997, str. 157.

veroizpovedim. Okoli 46 odstotkov staroselcev je protestantov in 21 odstotkov katolikov³⁸. Zelo majhen odstotek ameriškega prebivalstva se izreka za ateiste. Temu primerno je tudi celotno javno življenje v ZDA. Verjetno si ne bi noben od vodilnih politikov upal načeti vprašanja teizma in ateizma, saj je »bog« prisoten v političnih govorih tako republikancev kot demokratov.

Načelo iz I. amandmaja Ustave ZDA je sestavljeno iz dveh klavzul (ustanovitvena: »Kongres ne bo sprejel nobenega zakona, ki bi se nanašal na ustanovitev kakšne vere«, in klavzula svobodnega izvrševanja: »Kongres ne bo sprejel nobenega zakona, ki bi prepovedoval veroizpoved«) in je bilo prek 200 let temeljno pravno pravilo razmejitve med državno oblastjo in religijo. Temeljna ideja, da bi to načelo kot temeljno jamstvo verskih svoboščin na območju ZDA pomenilo »zid« med državo in religijo, je bila sčasoma treznejše obravnavana. Vrhovni sodnik Burger je poudaril, da je to načelo zelo nejasno in odvisno od vseh okoliščin, v katerih nastopa akt državne oblasti. Državna oblast bi se morala vzdržati preferiranja veroizpovedi, pa tudi njenega zaviranja. Vzdržati bi se morala interpretiranja verskih vprašanj in medverskih nasprotovanj. V tej luči je Vrhovno sodišče glede obeh klavzul I. amandmaja izoblikovalo določena načela, ki morajo biti upoštevana pri vprašanju, ali določen akt državne oblasti krši posameznikove verske svoboščine. Ustanovitvena klavzula zahteva t. i. *test Lemon*. Po tej zahtevi mora biti akt državne oblasti sekularnega pomena, katerega primarni učinek ne sme niti preferirati niti zavirati veroizpovedi in prav tako ne sme gojiti čezmerne vpletenosti vlade v veroizpoved. Le v tem primeru ne gre za kršitev verskih svoboščin.

Za posameznika in njegove verske potrebe je bistvenega pomena svobodno izvrševanje veroizpovedi. To svobodo mu na območju ZDA pravno zagotavlja t. i. *free exercise clause* (klavzula svobodnega izvrševanja). Kje je tista meja, ki določa, ali dejanje posameznika pomeni izvrševanje veroizpovedi? Vnovič je treba pretehtati vse okoliščine posameznega primera, čeprav je treba tudi priznati, da gre za zelo spolzek teren. Poseg državne oblasti v domnevno izvrševanje veroizpovedi je nedvomno legitimen in legalen. Spomnimo se samo uživanja zakonsko prepovedanih substanc. Vendar je včasih lahko izvrševanje veroizpovedi tako pomembno za posameznika ali skupnost, da je treba sprejemati kompromise. Tipičen primer je dovoljenje ulova dveh kitov na leto staroselcem zvezne države Washington, ker to pomeni pomembno versko ceremonijo. S pravnega vidika lahko državna oblast poseže v izvrševanje posameznikovega izvrševanja verskih svoboščin le, ko ima »prevladujoč« interes. Ta »prožni« standard je tudi zakonsko institucionaliziran in je rezultat peticije koalicije zelo velikega števila vernikov različnih veroizpovedi v ZDA.

³⁸Ibidem.